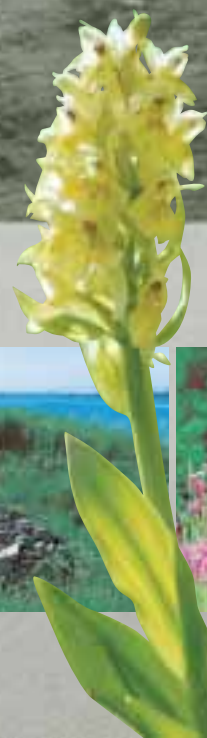

Direktoratet for **naturforvaltning**

Kulturlandskap

– for “kropp og sjel”

Hvorfor kulturlandskap er verdifulle

Kulturlandskap er landskap som mennesket gjennom tidene har påvirket gjennom bruk, bosetting og næringsvirksomhet.

Kulturlandskapet – en levende historiebok

Kulturlandskapet er som en historiebok. Det viser spor etter menneskenes ressursutnyttelse fra ulike tider. I dag er noen spor ødelagt eller grodd igjen, atter andre er erstattet av nye, fra ei nyere tid. Noen har vart lenge og kan vare videre ... om vi vil ... til glede for dem som kommer etter oss!

Mye av vår natur er kulturlandskap

Fordi Norge er et variert land har naturen blitt utnyttet på mange ulike måter for å skaffe mat. Ulike landskapstyper er resultatet. Kulturlandskap er ikke bare landskap med bosetting eller med spor av tidligere boplasser og ulike kulturminner fra ulike aktiviteter.

Mye av den naturen vi ofte ser på som "uberørt" eller "vill" er kulturlandskap fordi den har blitt høstet på samme måten over lang tid, og har et plante- dyreliv som er tilpasset bruken. Eksempel er ulike beiteskoger, naturlige beitemarker og enger. Disse høstingsformene startet langt tilbake i tid, de eldste for ca. 5-6000 år siden og holdt seg nokså uforandret fram til omlag 1950-tallet. De bidro til åpne landskap med stor variasjon.

Visste du at Norge:

- ennå har betydelige rester av det kulturlandskapet og den natur som er ble skapt gjennom gamle høstingsmetoder i jordbruket; beiting, brenning, slått og lauving av trær,- selv om disse driftsformene stort sett ikke er lønnsomme lengre og har opphørt?
- er unikt i Nord-Europa, fordi ikke noe annet land her har et så stort mangfold av ulike enger som Norge,- og at slåtte-enger er blant de rikeste naturtyper vi har?
- er det eneste landet i Nord-Europa som fortsatt har en tradisjon med en nokså utstrakt bruk av utmarka?

Urterike slåttenger er vakre innslag i landskapet og har et spesielt plante- og dyreliv. Svartdal, Telemark. Foto: Ole Per Schei.

Gammelsetra, i god hevd. Sunndal, Møre og Romsdal. Foto: Øivind Lehren.

Lauving av trær til fôr er en gammel høstingsmetode. Hjartdal, Telemark. Foto: Ole Per Schei

Kulturlandskap er viktig for turistnæringen

Norsk natur og levende landsbygd

Turistnæringen er i dag vår 3. største næring, og undersøkelser viser at turistene kommer til Norge for å se og oppleve vår storslåtte natur. Turistnæringen "selger" og bruker norsk natur – en natur som ofte er kulturlandskap. Noen søker ekstremsport og høye fjelltopper, men også mange synes å foretrekke den levende landsbygda.

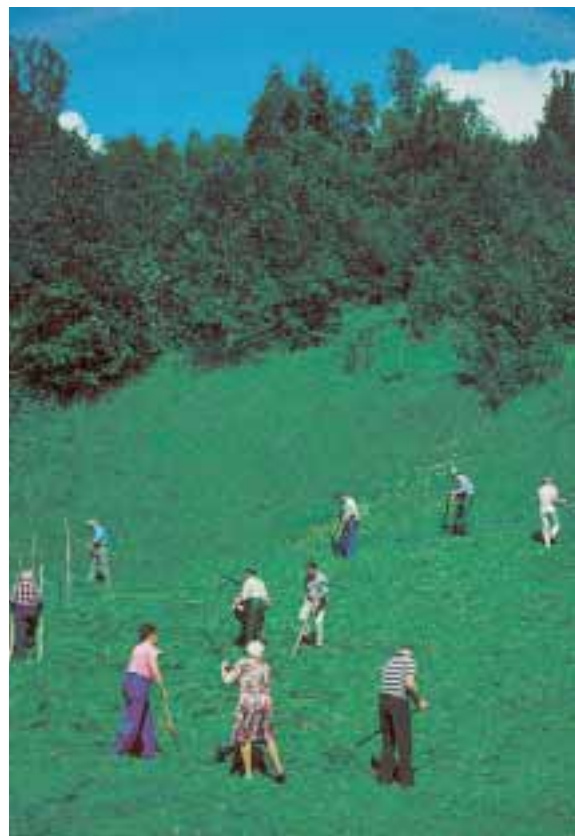
Psykologiske undersøkelser har vist at mennesker flest føler seg mest vel i de mosaikkpregete, mangfoldige og lysåpne gamle kulturlandskapene. Det er derfor ikke overraskende at denne typen landskap selges som "reiselivsprodukt".

Potensiale som "reiselivsprodukt"

I dag brukes kulturlandskapet først og fremst som en vakker bakgrunn for ulike turistopplevelser. Bare synet av hyllegårdene på Vestlandet, som ligger langt opp i fjellsidene, får oss til å undre over livet som har blitt levd et slikt sted. Men potensialet er langt større fordi en fortsatt kan lese historien i landskapet, og bare å formidle den når turister ferdes gjennom landskapet vil kunne øke opplevelsesverdien.

En mer aktiv bruk vil kunne gi enda sterkere opplevelser, f.eks. ved formidling av historie- og naturkunnskap i kultur- og naturstier, guidete turer som ser nærmere på innholdet i landskapet, eller å "klatre" opp til en hyllegård på Vestlandet og delta i skjøtselsarbeid og høyyonn

Slått er nødvendig for å opprettholde slåttenger,- kan være attraktivt å være med på! Beiarn, Nordland. Foto: Mats Nettelbladt

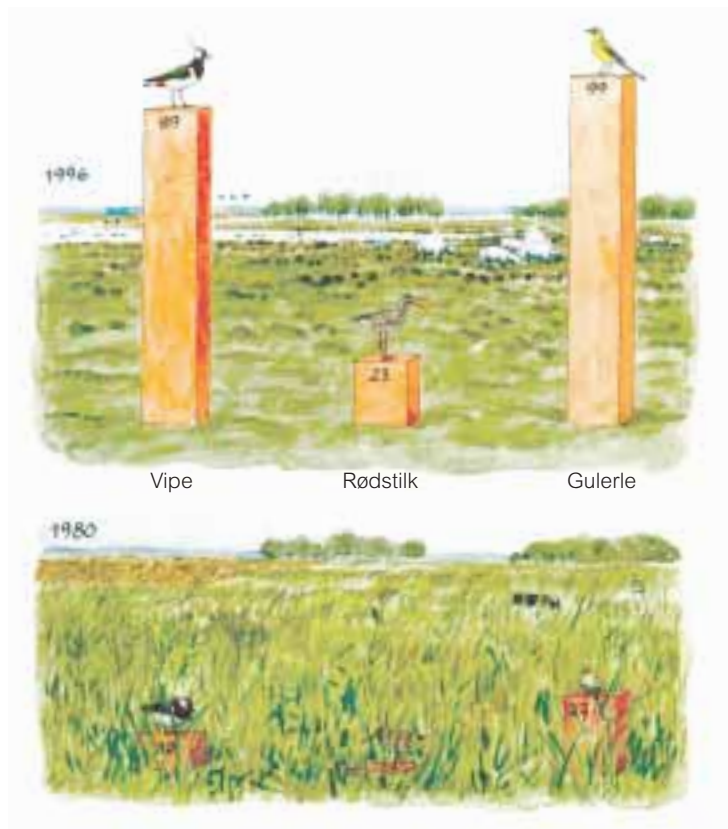

der en dag. I tillegg kan natur- og kulturopplevelsene forsterkes ved mer bruk av lokale matprodukter og matradisjon. Mulighetene er mange for "kulturturisme" i kulturlandskapet!

Kulturlandskap er verdifulle bl. a. fordi:

- de er formet av oss mennesker, og avspeiler derfor vår historie og forteller mye om oss
- de bidrar til identitet og tilhørighet, både knyttet til oss som individ og til ulike distrikt
- de er en kilde til kunnskap om å overleve, og nøkkel til å forstå hvordan vi har overlevd
- de er rike på mange ulike spor fra menneskers liv gjennom tidene, fra forhistoriske spor som gravminner, rydningsrøyser og fangstgroper til bygninger og andre anlegg knyttet til bosetting og næringsdrift eller knyttet til ferdselsminner
- de er leveområder for en vesentlig stor del av våre ville planter og dyr, og inneholder særegne naturtyper som ble skapt gjennom en lang kontinuerlig påvirkning
- de bidrar til den store variasjonen vi har i norsk natur og europeisk natur
- de er kilde til opplevelser og rekreasjon
- de er en ressurs for næringsutvikling og en framtidig bærekraftig utvikling – derfor er det viktig at de lever videre!

Norges kulturlandskap **gror igjen** – mil

Gjengroing truer landskap, mangfold, utsikt og ferdsel

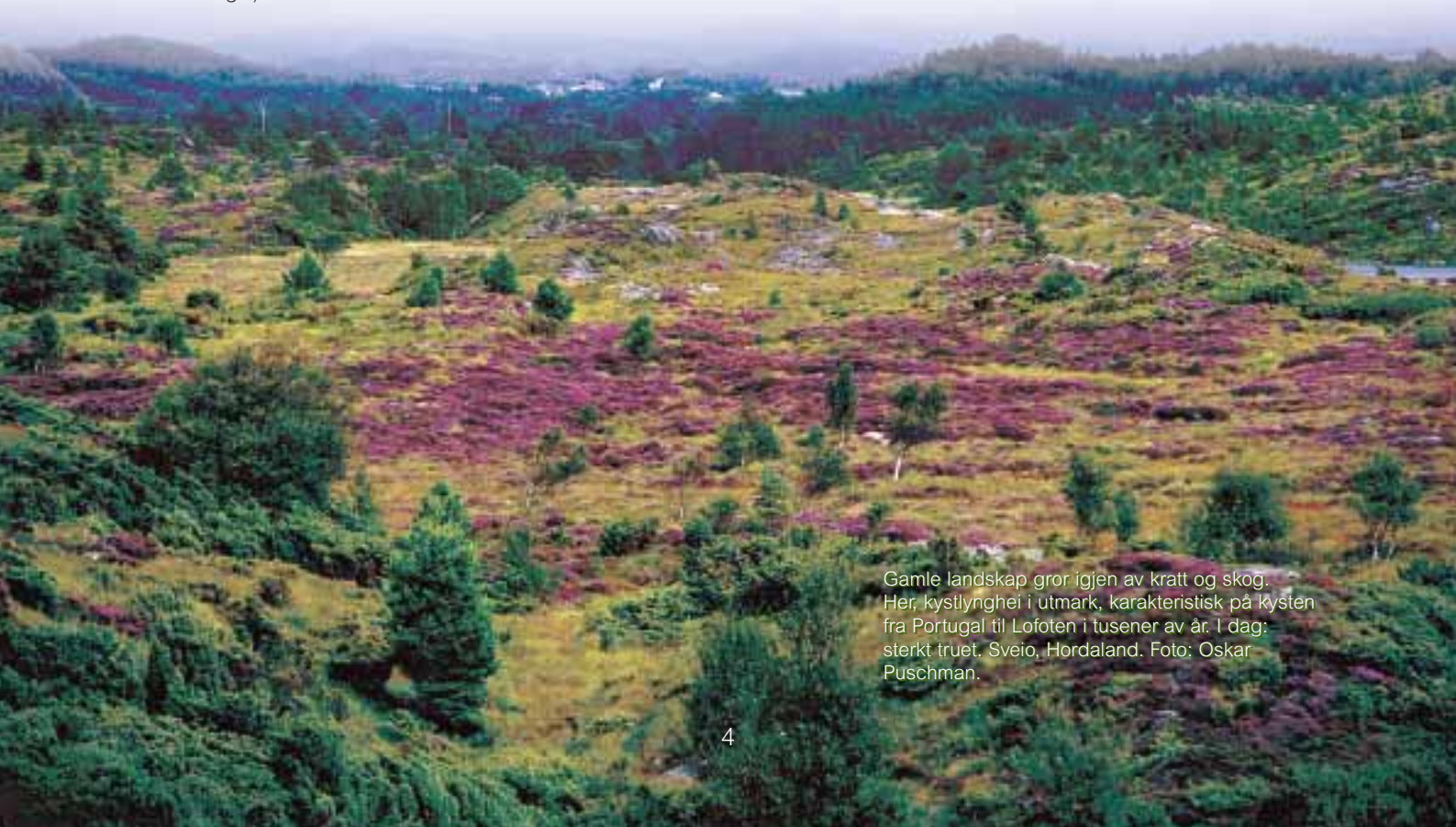
På 1900-tallet kom industrialisering, nye rasjonelle høstingsmåter med blant annet kunstgjødsel. I dag er store areal i jordbruket – først og fremst i utmarka – gått ut av produksjon, og om lag 2000 bruk legges ned i året. I sentrale jordbruksområder er det desuten problematisk at intensive bruksmetoder kan skade dyre- og planteliv og kulturminner, særlig under markoverflaten.

Gjengroing og forfall som truer landbrukets kulturlandskap i dag fører til at variasjon og utsikt forsvinner og landskapet blir mindre spennende. Det blir også uframkommelig i den krattskogen som tar over det åpne beite- og slåttelandet, både i heiene og ute langs kysten, på stølene i fjellet og overalt ellers i det tidligere åpne landskapet.

Gjengroing har stor påvirkning på plante-og dyrelivet.

- Øverst vises antall hekkende par av vipe, rødstilk og gulerle, som øket etter at våtmarkene ble skjøttet av beitende husdyr.
- Nederst vises antall hekkende par av disse fuglene i en fase med sterk gjengroing, fordi det ikke hadde vært beitende husdyr der på om lag 20 år.

(Etter Ekstam & Forshed 2000, "Svenska naturbetesmarker. Historia och ekologi".)

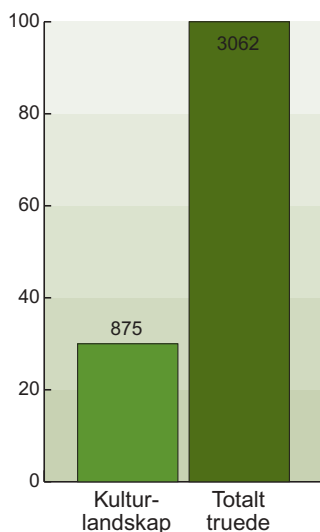

Gamle landskap gror igjen av kratt og skog. Her, kystlynghei i utmark, karakteristisk på kysten fra Portugal til Lofoten i tusener av år. I dag: sterkt truet. Sveio, Hordaland. Foto: Oskar Puschman.

jøet og vi blir fattigere

Hva kan gjøres ?

Den beste måten å opprettholde kulturlandskapet på, og stoppe den akselererende gjengroingen, er et landbruk som har en variert drift og skjøtsel av utmarka. I enkelte områder som ikke lenger drives eller holdes i hevd kan andre, for eksempel privatpersoner, frivillige organisasjoner ta initiativ til å igangsette og drive skjøtsel, sammen med grunneier. En kan også for eksempel tilby turister å delta i skjøtsel av kulturlandskapet. Det er mulig å få tilskott til skjøtsel (se internett-adresser på baksida av brosjyren).

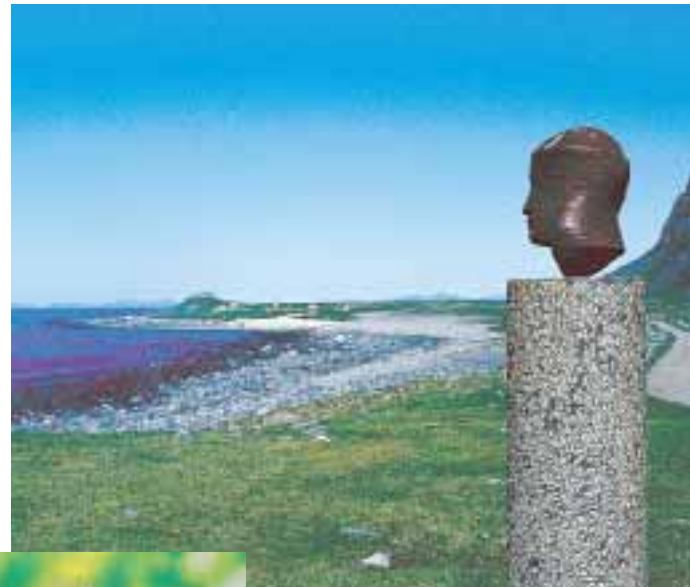
Bakkesøte, karakteristisk i enger, er i tilbakegang. Vega, Nordland. Foto: Akse Østebrøt

Truede planter og dyr i kulturlandskapet utgjør en stor andel, ca. 30% av totalt antall i Norge.

Møte med ny kunst, "Skulpturlandskap Nordland", og gammelt kulturlandskap, kan være en verdifull opplevelse. Vesterålen. Foto: Akse Østebrøt

Kulturminner forsvinner; utløer og fjøs dette ned, steingarder ramler sammen, bakkemurer sklir ut mv. når driften opphører. Vega, Nordland. Foto: Akse Østebrøt

Visste du at:

- seterdrift og beiting i utmark ennå utgjør en viktig skjøtsel av noen svært gamle kulturlandskap, selv om husdyrbeitet i utmark har avtatt med mer enn 60 % siden 1939?
- det i Hemsedalsfjellene er påvist at det åpne arealet på en rekke stølsvoller i gjennomsnitt har minket med nesten 40 % fra 1974 til 1996?
- over 80 % av kystlyngheiene i hele Europa har forsvunnet de siste 100 år- og at Norge ennå har noen?
- av de truede plante- og dyreartene i Norge utgjør ville planter i kulturlandskapet 94, nær 40% av alle, og sommerfugler 312, nær 60% av alle? Eksempel er fjellnøkleblom, solblom, orkidéene kvitkurle, svartkurle og søstermarihand, stor bloddråpesvermer, sølvkåpe og flere rutevinger.
- mange av våre akutt og sterkt truede typer av natur og vegetasjon er i kulturlandskapet? Gjelder ulike blomsterenger, løvenger (enger med trær), hagemarker (beitemark med trær), beiteskoger, høstingsskoger og kystlyngheier.
- "truet" betyr at de står i stor fare for å forsvinne helt, og da er de borte for alltid – fra Norge, fra verden? Vi vil ikke finne dem igjen noen andre steder!

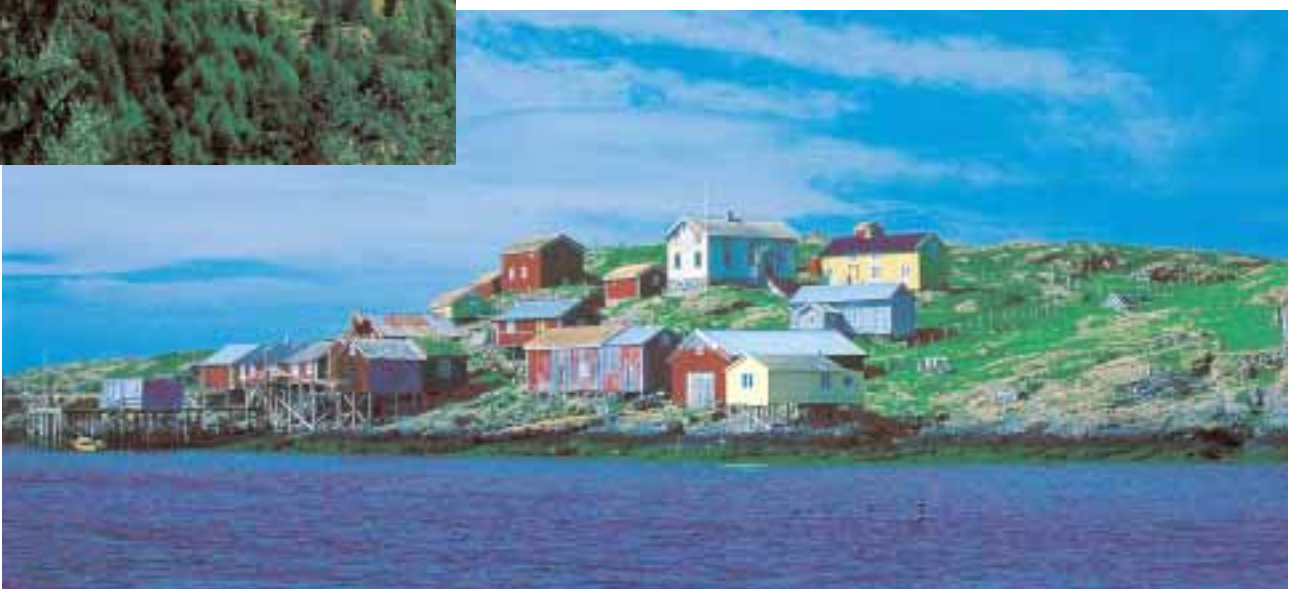
Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap

I en nasjonal registrering (1992-94 i regi av Miljøverndepartementet) ble om lag 270 kulturlandskap i Norge, basert på kulturhistoriske og biologisk/økologiske verdier, gitt høy prioritet. Mange av disse bærer likevel preg av gjengroing, og innsats trengs for å berge dem.

I denne brosjyren vises de høgt prioriterte, verdifulle kulturlandskapene i Møre og Romsdal som eksempel fra et fylke.

Bor du i, eller i nærheten av et slikt område?
For opplysninger om kulturlandskap i alle fylker ber vi
deg kontakte fylkesmannen eller gå inn på Internett:
<http://www.miljostatus.no/fylke>

Verdiprioritering
■ høy
■ middels

De høyeste prioriterte kulturlandskapene i Møre og Romsdal
(fra <http://www.miljostatus.no/moreogromsdal>):

Kommune	Område	Kort om verdier
Sande	Sandsøy - Riste	Beitelandskap ved kysten, med stort/ viktig innhold av plante- og dyreliv
Herøy	Runde - Nerlandsøy	Beitelandskap ved kysten, med fuglefjell og annet stort/viktig innhold av plante- og dyreliv
Herøy, Hareid, Ulstein	Fjordlandskapet i Herøy - Hareide - Ulstein	Helhetlig landskap med kulturminne, fornminne, beitemarker
Giske	Alnes	Beitelandskap med stort/viktig innhold av plante- og dyreliv, gress- og kystlyngheier
Haram	Skuløy - Ytre Haramsøy	Beitelandskap ved kysten, med stort/ viktig innhold av plante- og dyreliv
Ørsta, Herøy, Ulstein	Raudøya - Eiksund	Sammensatt småskala landskap, kristtorn
Ørsta, Stranda	Norangs fjorden - Norangsdalen	Fjordlandskap, seterdrift
Stordal	Dyrkorn	Helhetlig industri- og jordbruksbygd
Sunnadal	Jordalsgrenda	Beitebakker, slåtteeng, stort/viktig innhold av plante- og dyreliv
	Øksendal	Helhetlig jordbruksbygd, kulturminne, elveos og strandlinje
	Grøuvassdraget	Storslått vassdrag, fjellgårder, setergreider, stort/viktig innhold av plante- og dyreliv
Stranda	Geirangerfjorden	Storslått fjord- og fjellgårdsmiljø, internasjonalt turmål
Rauma	Romsdalen	Dalføre med storslått natur- og kulturlandskap, internasjonalt turmål
Nesset	Eikesdal - Øverås	Dalføre med vakkert og særpreget jordbruksmiljø, hasselskoger, styvet alm, nasjonalt turmål
Fræna, Eide, Averøy	Hustadvika - Atlanterhavsvegen	Kystlandskap, gamle slåtteenger med stort/ viktig innhold av plante- og dyreliv
Smøla	Øyer på Sør-Smøla	Øybruk, med rikt stort/viktig innhold av plante- og dyreliv
Midsund	Tautra	Øy med helhetlig kulturlandskap, interessant planteliv
Gjemnes	Gangnat	Einerbakke, med stort/viktig innhold av plante- og dyreliv
Surnadal	Nordmarka	Fjellgarder og setrer
Skodje	Nedreli, Fylling	Småbruk med interessant planteliv på beitemark
Sykkylven	Reiten, Drotninghaug	Slåttemark med interessant planteliv
Norddal	Herdalen	Særpreget natur og setermiljø, helhetlig jordbruksbygd, kulturminne og stort/viktig innhold av plante- og dyreliv

Forrige side, t.v.: Verdifult kulturlandskap i landskapsregion: "dal og fjellbygd i Telemark". Hjartdal. Foto: Ole Per Schei.

Verdifulle og særpregete løvenger, slåtteenger med styvingstrær i landskapsregion: "indre vestlandsbygger". Leikanger, Sogn og Fjordane. Foto: Akse Østebrot.

Under: Verdifult kulturlandskap i landskapsregion: "kystbygger i Helgeland og Salten". Vega, Nordland. Foto: Lars Løfaldi.

Denne brosjyren handler om kulturlandskap skapt av jordbrukets virksomhet, og dets betydning for turistnæringen.

Menneskets påvirkning på landskapet varierer, både gjennom tidene og fra bylandskap til innmark og utmark, fra kyst til fjell. I kulturlandskapene finner vi sporene etter menneskene som har levd før oss, etter samspillet natur-menneske. Disse landskapene er rike på innhold og opplevelser.

Vi lever nå i en tid der endringene i landskapet knapt noen gang har vært så store og raske på så kort tid. Landskap forsvinner og med dem også historien, kunnskapen om hvordan vi utnyttet naturen, en rik kultur- og naturarv og opplevelsene. Når landskapet blir fattigere, blir også vi det! Norge har ennå verdifulle kulturlandskap sammenlignet med andre land i Europa – men hvor lenge?

Kulturlandskapet trenger deg, din omtanke, ditt engasjement og din kjærlighet!

Mer informasjon om kulturlandskap, inkludert støtteordninger, finner du her:

- Miljøstatus i Norge: <http://www.mistin.dep.no>
- Miljøstatus i fylkene: <http://www.miljostatus.no/fylke>
- Statens landbruksforvaltning: <http://www.slf.dep.no>
- Miljøverndepartementet: <http://www.md.dep.no>

Forsidefoto

Bruken av støler gjorde det mulig å utnytte naturressursene i fjellet. I dag finnes ca.1600 setre, i 1939 var det ca.30.000, og på 1850-tallet ca. 54.000. Jondal, Hordaland. Foto: Synnøve Kløve Grave

Små fotos (fra venstre)

- Egg- og dunværsdrift finnes ennå på Vega, her e-hus og ærfugl. Nordland.
Foto: Akse Østebrot, Lars Løfaldi.
- Kulturhistorisk spor, gravrøys i strandeng som også er artsrik beitemark. Vesterålen.
Foto: Akse Østebrot
- Søstermarihand, en sjelden orkidè i Norge, finnes i slåtteng. Svartdal, Telemark.
Foto: Ole Per Schei
- Tjæreblomenger er nå sterkt truet på grunn av opphørt slått. Hjartdal, Telemark.
Foto: Akse Østebrot

Riksantikvaren

Direktoratet for
naturforvaltning

www.ra.no

7485 Trondheim Telefon: 73 58 05 00 Telefaks: 73 58 05 01
www.dirnat.no

www.ntr.no